

ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР”
ФАКУЛТЕТ „СОЦИАЛНИ, СТОПАНСКИ И КОМПЮТЪРНИ НАУКИ“
КАТЕДРА „АДМИНИСТРАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ”

ПЕТЪР ДИМИТРОВ ПАВЛОВ

СОЦИАЛНА ПОЛИТИКА И ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПРАКТИКИ
ЗА ХОРАТА СЪС СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПОТРЕБНОСТИ

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на
образователна и научна степен „доктор“

Професионално направление 3.3 „Политически науки“,
Докторска програма „Политология“

Научни ръководители:
проф. д-р Теодора Бакърджиева,
доц. д-р Калоян Смилков

ВАРНА
2023 г.

ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР”
ФАКУЛТЕТ „СОЦИАЛНИ, СТОПАНСКИ И КОМПЮТЪРНИ НАУКИ“
КАТЕДРА „АДМИНИСТРАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ”

ПЕТЪР ДИМИТРОВ ПАВЛОВ

СОЦИАЛНА ПОЛИТИКА И ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПРАКТИКИ
ЗА ХОРАТА СЪС СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПОТРЕБНОСТИ

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на
образователна и научна степен „доктор“,
Професионално направление 3.3 „Политически науки“,
Докторска програма „Политология“

Научни ръководители:
проф. д-р Теодора Бакърджиева,
доц. д-р Калоян Смилков

Рецензенти:
проф. д.п.н. Минчо Куминев
проф. д-р Величка Милина

ВАРНА
2023 г.

Дисертационният труд е в обем 193 страници. Състои се от увод, изложение в 3 глави, заключение, списък на използваните източници. Съдържанието на всяка от главите е разпределено в отделни параграфи. Основният текст е в обем 183 страници и включва 4 фигури. Използваната библиография включва 111 литературни източника на български и английски език, сред които, монографии, студии, статии, интернет сайтове и други. Във връзка с темата на дисертационния труд са направени 3 публикации.

Авторът на дисертационния труд е докторант на самостоятелна подготовка в катедра „Администрация и управление“ при факултет „Социални, стопански и компютърни науки“ на Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита пред научно жури от катедра „Администрация и управление“ при факултет „Социални, стопански и компютърни науки“.

Публичната защита ще се проведе на открито заседание на научното жури на 04.12.2023 г. от 11,00 ч. в заседателната зала на Ректората на ВСУ „Черноризец Храбър“. Материалите по защитата са на разположение на всички заинтересовани лица в канцеларията на катедра „Администрация и управление“, както и на сайта www.vfu.bg, раздел „Докторантури“.

ОБЩО ОПИСАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯТ ТРУД

1. Увод

Идеята на дисертацията „Социална политика и образователни практики за хора със специални образователни потребности“ е да се изследват политическите и правни аспекти върху статута на хората в неравностойно положение, както и политиките за работа на социални агенции и структури в социалната сфера. В световната практика социалната работа се възприема като една изключително важна и престижна помощна професия. Западните изследователи я определят като професията на XXI век.

Развитието ѝ представлява взаимодействие на няколко взаимосвързани в наши дни процеса – *институционализация, идентификация и интернализация* на фона на европейската интеграция и глобализация.

Процесите на *институционализация, идентификация и интернализация* на социалната дейност в отделните държави преминава през различни стадии, свързани с историческото развитие, икономическите блага и избраният политически модел. Връзката на теорията и практиката на социалната дейност и нейната институционализация, чрез утвърждаването на целите, задачите, функциите, политиките и мисията ѝ, е възприела професионалната роля на социалните работници. Тази роля има генерално значение в сложните процеси на **социалнополитическа трансформация и кризисните състояния в обществата.**

2. Актуалност и значимост на темата на изследването

Множество групи от хора са обект на социално изключване, базирано върху ниска квалификация, физически недъзи и като цяло здравословни проблеми. Социалната кохезия ангажира трудовата заетост на етническите малцинства и мигрантите, които са често дискриминирани и социално изключени. В България е една от страните, в които на хората с увреждания и тези с интелектуални затруднения не е дадена възможност за заетост и

социално включване, което прави настоящата разработка изключително актуална и навременна.

3. Обект и предмет на изследването

Обект и подобекти на дисертационното изследване са:

Доставчиците на услуги за хора с увреждане чрез развитие на мрежата за създаване на социални услуги в малките градове и населени места.

Като подобекти на изследването са:

- Подсигуряването на материални и човешки ресурси за социалните услуги чрез лобирането пред държавни и местни власти, разработването на проекти за осигуряване на материални и технически условия и реализиране на социални услуги за генериране на собствен принос.

- Националната мрежа на доставчиците на услуги за хора с увреждания, обученията им чрез създаване на помощно бюро, предоставянето на информация и консултантски услуги чрез осигуряването на логистична подкрепа и възможности за европейско и национално партньорство.

Предметът на настоящото изследване е базиран на интердисциплинарен модел, включващ политическите изследвания и по-конкретно социалните политики, ангажирани към хората в неравностойно положение, а също така и информационните науки, позволяващи на същите боравене с комуникационните технологии. Дисертацията е класически пример за амалгама между обществени и технически науки.

4. Изследователският проблем е свързан с констатацията за липса на достъпна среда за хората в неравностойно положение и специални образователни потребности.

5. Авторски тези

Авторската теза е свързана с твърдението, че социалните политики в различните държави се определят с преразпределянето на икономическите блага чрез съответния политически модел. Тезата има генерално значение в сложните процеси на социално-политическа трансформация и кризисните състояния в обществата.

6. Цели и задачи на дисертационния труд

Основната цел на изследването е да се проучат възможностите за интегриране и приобщаване на хора в неравностойно положение, според потребностите им и да се улесни социалното им включване в учебна среда, чрез Информационно-комуникационните технологии - ИКТ (уеб, интерактивни, облачни, интернет технологии).

За постигане на целта са поставени съответните задачи:

- Да се направи преглед на съществуващите социални политики в ЕС и Р България, както и дейностите на агенции и структури в социалната сфера, ангажирани с хората в неравностойно положение;
- Да се проучат съществуващите актуални методи в дистанционното и електронно обучение за хора със СОП;
- Да се проучат възможностите за адаптиране на внедрените информационно-комуникационни технологии, спрямо хората със СОП;
- Да се преобразуват учебни материали за студенти със СОП, спрямо потребностите им.
- Да се изгради виртуална учебна среда, осигуряваща равни възможности и равен достъп за всеки студент независимо от индивидуалните различия.

- Да се осъществят дейности свързани с обучение на хора със СОП в областта на информационно-комуникационните технологии.
- Да се изведат препоръки за използване на новите методи и технологии от хора с увреждане в реална среда;

Очакваните резултати от изследването са:

- Направен е преглед на съществуващите социални политики в ЕС и Р България, както дейностите на агенции и структури в социалната сфера, ангажирани с хората в неравностойно положение;
- Направен е преглед на новите методи в дистанционното и електронно обучение за хора със СОП;
- Преобразувани са учебни материали за студенти със СОП, спрямо потребностите им.
- Изградена е виртуална учебна среда, осигуряваща равни възможности и равен достъп за всеки студент независимо от индивидуалните различия.
- Извършени са обучения на хора със СОП в областта на информационно-комуникационните технологии.
- Изведени са препоръки за използване на новите методи и технологии от хора с увреждане в реална среда;

7. Методология на изследването

Методологията на изследването включва сравнителни, статистически и документни методи, работа с хора в неравностойно положение в реална среда. Проведени са обучителни курсове в областта на информационно-комуникационните технологии. Обект на изследването са образователните потребности на хората в неравностойно положение. Предметната област на научното изследване е мултидисциплинарна и включва както политически и

правни изследвания върху статута на хората в неравностойно положение, така и специализирани знания в сферата на информационните и образователни технологии.

8. Ограничения на изследването

Ограниченията на изследването включват онези социално изключени групи от хора, които са в неравностойно положение, а не просто всички социално отхвърлени. Важно е да се направи уговорката, че автора има практическа дейност в организации осигуряващи социални услуги за хора в неравностойно положение.

I. ОБЕМ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е с обем 193 страници. Състои се от увод, изложение в 3 глави, заключение, списък на използваните източници. Съдържанието на всяка от главите е разпределено в отделни параграфи.

Основният текст е в обем 183 страници и включва 4 фигури.

Използваната литература включва като брой 111 източници на български и английски език, състоящи се от монографии, уебсайтове, научни статии в периодични издания, вестници, списания, закони и прочие.

Във връзка с темата на дисертационния труд са направени 3 публикации.

Структурата на дисертационния труд изглежда по следния начин:

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД.....стр. 4

I. ГЛАВА ПОЛИТИКИ И СТАНДАРТИ НА СОЦИАЛНИТЕ УСЛУГИ ЗА ТРУДОВА ЗАЕТОСТ.....	стр. 15
I.1. Насърчаване на социалното предприемачество.....	стр. 15
I.2. Национален план за действие по заетостта за 2022 г.....	стр. 17
I.3. Политики за достъп до здравни и социални услуги	стр. 35
II. ГЛАВА ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА В ЖИЗНЕНАТА СРЕДА НА ХОРА В НЕРАВНОСТОЙНО ПОЛОЖЕНИЕ.....	стр. 51
II.1. Политики на дългосрочна грижа - основни принципи.....	стр. 51
II.2. Политики на дългосрочната грижа и устойчивост в страните от ЕС.....	стр. 54
II.3. Политики за приобщаващо образование в ЕС.....	стр. 60
II.4. Политическа карта на социалните иновации в ЕС.....	стр. 84
III. ГЛАВА ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА НА ПРИОБЩАВАЩОТО ОБРАЗОВАНИЕ В Р БЪЛГАРИЯ.....	стр. 100
III.1. Модели и форми на образователна подкрепа в Р България.....	стр. 100
III.2. Новите технологии за интеграция на хората в неравностойно положение.....	стр. 111
III.3. Предизвикателства на достъпността в дистанционното обучение на студенти със СОП	стр. 116
III.4. Политики на устойчивост за хора с увреждания в областта на ИКТ.....	стр. 143
III.5. Предизвикателства пред образованието вследствие на цифровата трансформация.....	стр. 158
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	стр. 179
ЛИТЕРАТУРА.....	стр. 184

II. КРАТКО ОПИСАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Увод

В световната практика социалната работа се възприема като една изключително важна и престижна помощна професия, която е посветена на подпомагане на индивиди и общности в решаването на социални проблеми и подобряване на качеството на живот. Западните изследователи я определят като професията на XXI век, а според А. Харис “социалната работа се превръща в най-разпространената междудисциплинарна професия на XXI век”. Развитието ѝ представлява взаимодействие на няколко взаимосвързани в наши дни процеса – *институционализация, идентификация и интернализация* на фона на европейската интеграция и глобализация.¹ Този характер на социалната работа се проявява в нейната способност да интегрира знания и методи от различни области, като психология, социология, право, икономика и много други, за да предостави цялостна подкрепа на своите клиенти.

Процесите на *институционализация, идентификация и интернализация* на социалната дейност в отделните държави преминава през различни стадии, свързани с историческото развитие, икономическите блага и избраният политически модел. Връзката на теорията и практиката на социалната дейност и нейната институционализация, чрез утвърждаването на целите, задачите, функциите, политиките и мисията ѝ, е възприела професионалната роля на социалните работници. Тази роля има генерално значение в сложните процеси на **социалнополитическа трансформация и кризисните състояния в обществата.**

Според класификацията на социалната дейност на З. Мустафа, може да се определят следните насоки:

„1/ като практика, в т.ч. и професия – срещу труд, носещ доходи, служене в името на общността, на общественото благо, на стабилността на обществото, а не на частните интереси на упражняващите професията;

2/ установяване на продължително фундаментално теоретично образование и практическа подготовка;

---

¹ Мустафа, З., Научни трудове на Русенския университет, Русе 2011, том 50, серия 6.2, Институционализация на социалната работа в България в условията на социална промяна, с. 151.

3/ развитие на социалната работа като теория, наука, методология и

4/ организиране кадрите в професионален съюз с широко самоуправление и дисциплинарен натиск при определени правила на поведение“.

В Р България, усилията за разработването на национална система за социални услуги, отговаряща на потребностите на различни групи в неравностойно положение е заложена в множество политики. Всички те подкрепени от ЕС. Интеграцията на всички хора от обществото, особено тези от малцинствените групи, е основна политика на ЕС.

Глава 1

Глава първа е озаглавена „Политики и стандарти на социалните услуги за трудова заетост“.

Социалната икономика и социалното предприемачество като израз на социалната ангажираност на държавата за стимулиране на предприемаческата активност, предимно на лица от уязвими групи, се осъществява в подкрепа на икономическата устойчивост на страната и социалната приобщеност на гражданите. През 2022 г. политиката по социална икономика следва целите си за обособяването на социалната и солидарна икономика като стопански отрасъл, с цел подобряване достъпа до заетост и обучения на хората от уязвимите групи, създаване на условия за повишаване на техния жизнен стандарт и намаляване на социалните неравенства. Създалата се епидемиологична обстановка наруши естествения ритъм на работа на субектите на социалната и солидарна икономика, което доведе до затруднения в тяхното функциониране, както и до невъзможност редица от тях да преодолеят дефицити, вкл. и свързани с липсата на подходящи цифрови умения, но също така и задължителни за трансформиращите се пазари маркетинг и пласмент компетенции.

Европейският социален фонд (ЕСФ) активно подкрепя създаването на социални предприятия като източник на работни места, особено за групи от хора, които изпитват затруднения с намирането на работа по редица причини. Те включват млади дългосрочно безработни лица, хора с

увреждания и хора в селските общности. Като организации социалните предприятия се намират между обществения и частния сектор. Въпреки че функционират като търговски дружества, тяхната основна цел е да служат на своите общности по един или няколко начина. Това включва създаването на възможности за работа за хора, които в противен случай може да останат без работа. Пример за подобно предприятие е магазин за дрехи втора употреба, създаден в малък град. Той осигурява работа на хора с увреждания, които събират, сортират, почистват и препродават дрехите. Друг пример е фирма, създадена в селски район, която обучава жени за придобиване на умения, необходими за местните предприятия, или им помага да се регистрират като самостоятелно заети лица, предоставящи услуги за туристическия сектор или продажбата на местни селскостопански продукти.

Съществуват различни варианти на социално предприятие и те могат да бъдат доста иновативни в своите подходи. ЕСФ подпомага широк кръг от подобни социални предприятия, насочени към групи, които са изправени пред конкретни пречки за намиране на работа: например хора с увреждания, хора с проблеми, свързани с психичното здраве, бивши затворници, маргинализирани общности и много други. Тази подкрепа приема разнообразни форми. Тя може да включва обучение в управленски умения за онези, които ще ръководят предприятията, предлагащо умения в областта на човешките ресурси, трудовото законодателство, здравето, сигурността и т.н.

В параграф I.1. “Насърчаване на социалното предприемачество” се описват специфичните технически умения, от които дадено предприятие се нуждае: познания за туристическия бизнес, умения за продажби и маркетинг или умения и знания за консултиране на новосъздадени фирми. Освен това ЕСФ подкрепя социалните предприятия при намирането на финансова подкрепа за дейностите им и за гарантиране на дългосрочната им устойчивост.

В параграф втори се представят основните приоритети на националната политика по заетостта през 2022 г., които включват: подкрепа за запазване и възстановяване на заетостта, приоритетно на качествени работни места в реалната икономика чрез осигуряване на търсената работна сила според потребностите на работодателите и поемане на част от

разходите за персонал; подобряване на бизнес средата и запазване на заетостта в основните сектори на икономиката, намаляване на нерегламентираната заетост и недекларираните плащания; увеличаване на участието на пазара на труда и намаляване на броя на неактивните лица в трудоспособна възраст; **повишаване качеството на човешкия капитал чрез обучения; постигане на по-голяма ефикасност и качество на услугите по заетостта, прилагане на нови услуги**, осигуряване на бързи преходи към нова заетост за безработните, съкратени поради закриването на работните им места; постигане на по-добро междуинституционално взаимодействие и социално партньорство.

В параграф I.3. се разискват политиките за достъп до здравни и социални услуги. В Европейския съюз (ЕС) един на всеки шест души е с увреждане, вариращо от леко до тежко, като това прави общо около 80 милиона души, които често нямат възможност да участват в пълна степен в обществото и икономическия живот поради бариери, свързани с жизнената среда и с нагласата на хората. При хората с увреждания делът на бедните е със 70 % по-висок от средния, като това отчасти се дължи на техния ограничен достъп до работни места. Тези две констатации, очертават огромните предизвикателства, които стоят пред социалните политики на ЕС и Р България. „Предизвикателствата са такива състояния на средата на сигурност, които са наблюдаеми в течение на възпроизводството на субекта на сигурност и които съдържат определен вреден потенциал за неговата сигурност.” Повече от една трета от хората над 75 години са с увреждания, които ги ограничават в определена степен, а при над 20 % ограниченията са значителни. Освен това тези показатели ще нарастват, тъй като населението на ЕС застарява. ЕС и неговите държави-членки разполагат с широки правомощия да подобряват социалното и икономическото положение на хората с увреждания. Член 1 от Хартата на основните права на ЕС гласи, че „Човешкото достойнство е ненакърнимо. То трябва да се зачита и защитава.“ Член 26 гласи, че „Съюзът признава и зачита правото на хората с увреждания да се ползват от мерки, които осигуряват тяхната автономност, социалната и професионалната им интеграция и участието им в живота на общността. “Освен това член 21 забранява всяка форма на дискриминация, основана на увреждане. Съгласно Конвенцията на ООН към хората с увреждания се отнасят лица с трайна физическа, психическа, интелектуална

и сетивна недостатъчност, която при взаимодействие с различни пречки би могла да възпрепятства тяхното пълноценно и ефективно участие в обществото, равноправно с останалите. Групи в неравностойно положение на пазара на труда са групи от безработни лица с по-ниска конкурентоспособност на пазара на труда, в които се включват: безработни младежи; безработни младежи с трайни увреждания; безработни младежи от социални заведения, завършили образованието си; продължително безработни лица; безработни лица с трайни увреждания; безработни лица - самотни родители (осиновители) и/или майки (осиновителки) с деца до 3-годишна възраст; безработни лица, изтърпели наказание лишаване от свобода; безработни над 50-годишна възраст; безработни лица с основно или по-ниско образование и без професионална квалификация; други групи безработни лица. До 2013 г. в Р България не се води единна статистика относно броя на хората с увреждания. Агенцията за хората с увреждания (АХУ), която е изпълнителна агенция към министъра на труда и социалната политика, реализира проект „Създаване на единна система за управление на цялостния процес по реализация на държавната политика за работа с хората с увреждания в България”. Информационната система за мониторинг и оценка, изградена в рамките на проекта ще анализира действащите стратегически и оперативни документи с отношение към политиката за хората с увреждания чрез предварително определени показатели. През 2021 г. изчисленията показват, че около 15% от населението на света живее с увреждания (над 1 милиард души живеят с някаква форма на увреждане). 5,1% от децата (или 95 милиона) имат увреждания, от които 13 милиона (0,7%) имат тежки увреждания. Това са само примерни изчисления, тъй като определенията за "увреждане" в различните страни варират и не всички държави събират надеждни данни. За Р България, както е споменато по-горе, също няма надеждни данни. Знае се само предполагаемият брой на децата с увреждания и затруднения в развитието - около 32 000. През последните години са затворени всички домове за деца с увреждания и половината от Домовете за медико-социални грижи, което е довело до значително намаляване на броя на децата в институционална грижа - от 7 587 през 2010 г. до 633 в края на 2018 г. С приетия в края на 2015 г. Закон за предучилищното и училищно образование са създадени условия за приобщаване на децата с увреждания в общата образователна система. През учебната 2018 – 2019 г. 22 035 деца с увреждания и специални потребности

посещават училища и детски градини. Въпреки националните усилия обаче децата с увреждания продължават да са една от най-изолираните и невидими групи в обществото. При тях има повишен риск от раздяла от биологичните си семейства, по-голяма вероятност да живеят в институционални грижи или да останат извън училище или детска градина. Според данните за 2018 г. около 90% от всички деца в Домовете за медико-социални грижи за деца и 50% от децата в Центровете за настаняване от семеен тип са с увреждания. Приблизителният брой на децата с увреждания, които не посещават училище, е около 10 000. Освен това има данни, че много от младежите с увреждания на възраст между 15 и 24 г. не са заети с работа, учене или обучение. Обикновено, но особено по време на икономическа криза, хората с увреждания страдат най-много от липса на работа и от драматични промени в държавната икономика. Правителствата в цяла Европа трябва да приемат специални мерки, за да гарантират, че хората с увреждания няма да са първите жертви на кризата и да разработят схеми за тяхната трудова заетост. Това трябва да е приоритет особено в страните, където заетостта на хора с увреждания, не е била на предни позиции в политическия дневен ред.

Миграцията към и в Европа е разнообразна и сложна. Тя може да е многопосочна и често е временна. Тези, които мигрират, представляват разнообразна група от хора. Хората, които участват в миграцията, често се смятат за неместни на територията на приемащата държава, но това не е задължително, тъй като не се отчита феномена на миграцията на връщане, вътрешната миграция и вътрешното изселване. Освен това голям процент от европейската миграция всъщност е вътрешноевропейска миграция.

Глава 2

Втора глава е озаглавена „Предизвикателствата в жизнената среда на хора в неравностойно положение“. Първият параграф П.1. описва политиките на дългосрочната грижа и основните принципи за изграждане на мрежа от достъпни и качествени услуги в общността и в домашна среда, която да осигури възможност за подготовка и извеждане хората с увреждания от специализираните институции и същевременно да има

превантивна роля по отношения институционализацията на тези лица. Политиката трябва да бъде основана на разбирането, че защитата на достойнството и създаването на възможности за независим живот на хората в неравностойно положение може да бъде постигнато чрез предоставянето на качествени, достъпни и ефективни междусекторни услуги за дългосрочна грижа, съобразени с реалните потребности на хората и общността. Част от Политиката е и закриването в следващите двадесет години на всички функционално остарели и неотговарящи на актуалните потребности на целевите групи специализирани институции за хора в неравностойно положение.

В параграф II.2. се разглеждат политиките за дългосрочна грижа и устойчивост в страните от ЕС. През последните години в Р България се наблюдава активност в една много важна посока в дейностите на социалното осигуряване, а именно ангажираността на хората в неравностойно положение в трудовата заетост. Европейският опит показва, че само така и по този начин хората в неравностойно положение могат да се интегрират в общността и да са равнопоставени, като всички останали, на трудовия пазар. Организациите занимаващи се със социално осигуряване се профилират като доставчици на услуги за хора с увреждания и други нуждаещи се от подкрепа хора в областта на образованието, заетостта, културата и социалното развитие. Предоставят информационно-консултантски, юридически, административно-правни, методически, творчески, посреднически и др. услуги за мотивиране на активността и личностната реализация на своите клиенти.

В параграф II.3. се разглеждат политиките за приобщаващо образование в ЕС. Разгледани са политиките на Белгия, Португалия, Австрия, Франция и Финландия за приобщаващо образование. Ученик с отчет може да следва индивидуално адаптираната учебна програма в общообразователно училище или да се запише в училище за специално обучение. Това зависи от избора на родителите и ученика и от разумните условия, които са възможни в обикновеното училище. Центърът за обучение на учениците и родителите проучва възможностите, съвместно с родителите, ученика и училището. Ако ученикът следва индивидуално адаптирана учебна програма в училище за редовно обучение, училището може да се обади за подкрепа от мрежата за подкрепа или от училище за

специално образование. Всички мерки трябва да бъдат договорени с родителите и със самите ученици, които могат да се възползват от тях. Тъй като родителите не могат да запишат детето си с увреждане в специално училище, единственото предложение е приобщаващото образование. В общообразователните училища учениците с увреждания и учениците без увреждания се обучават заедно в така наречените интегративни/приобщаващи редовни класове. Приобщаващото образование включва различни педагогически мерки като кооперативни форми на работа (преподаване в екип), диференциация/индивидуализация (като се вземат предвид специфичните потребности), работа, насочена към обучаемия, отворени форми на обучение, проектно-ориентирано и интердисциплинарно обучение. Като цяло паралелките имат допълнителен учител на пълен или непълен работен ден - в зависимост от броя на учениците със СОП и техните увреждания.

В параграф II.4. „Политическа карта на социалните иновации в ЕС“ се описва отговора, който ЕС дава на новите социални реалности и предизвикателства. Милиони хора и организации създават по-добри начини за справяне с някои от най-сериозните проблеми на нашето време и развиват процеси, основани на активното участие, които променят начина, по който си взаимодействат заинтересованите страни. Често, техните идеи се осъществяват чрез сътрудничество, което преодолява междусекторните и административни ограничения, като подкрепя новите партньорства в отговор на съществуващите предизвикателства и да даде ефективен отговор на нови такива. Социалната иновация започва да заема все по-централна роля в политиката и изследванията в контекста на стратегия Европа 2020, с която се промотира “разумен, устойчив и включващ растеж”. Уроците, научени от изпълнението на Лисабонската стратегия и финансовата криза, осветляват необходимостта от съсредоточаване най-вече върху социалното измерение на Европа, чрез инвестирането в креативността на хората и организациите като цяло. Социалната иновация е ново поколение политики в ЕС. През XXI-ви век, някои клонове на организации, които се занимават с академични изследвания, започнаха да разглеждат не-икономическите аспекти на иновацията като качество на социалните политики и практики, а също така и необходимостта от това услугите да се адаптират към културните промени, социалните предизвикателства и новите модели на поведение.

Новата парадигма става все по-популярна през последните години като отчита икономическите, социални технологични и научни компоненти при по-холистичното разбиране на иновацията, която отива отвъд фокуса на производството. В този нов контекст, в който социалната иновация има по-широк смисъл, различни заинтересовани страни въвеждат нови подходи на работа, взаимодействия и подходи във всички сектори – обществения сектор, частния пазар и третия сектор, а също така и отделни хора. ЕС няма официално определение за „социална иновация” и терминът се използва за описание на редица припокриващи се концепции.

Глава 3

Третата глава е озаглавена „Предизвикателствата на приобщаващото образование в Р България“. В параграф III.1. се демонстрира системата на средно образование в Р България и специалните образователни услуги за ученици в неравностойно положение. Правителството си е поставило амбициозната задача да продължи деинституционализацията и да закрие институциите за деца до 2025 г. и тези за възрастни до 2034 г. Основният фокус в момента е разработването на обществени услуги по места, както и превенцията на изоставянето на деца с увреждания. Министерството на труда и социалната политика (МТСП) е планирало реформа по отношение обучението и квалификацията на персонала, работещ в областта на предоставянето на социални услуги за хората с увреждания. Тя има за цел да повиши качеството на обучението и да свърже теорията с практиката в съответните университетски специалности, както и да посрещне предизвикателствата, свързани с финансирането на социалните услуги. Разбирането на различието на хората в неравностойно положение, означава признаване на тяхната уязвимост и същевременно нужда от наличие на създадени обществени условия и гаранции за равнопоставеност, за социална интеграция в работна и извънработна среда, за упражняване на правата им, за подкрепа със социални помощи и услуги. В България, в сравнение със страните членки на ЕС, групата на хората с увреждане, макар да не е по-голяма, все още няма социална подкрепа по видове, ресурси и достигнато равнище, отговаряща на европейските критерии и стандарти за това.

Информационните и комуникационни технологии предлагат различни възможности за хората с познавателни и неврологични увреждания да взаимодействат със съдържанието по начини по-достъпни за тях. Например, навигацията може да се извършва с различни стратегии, може да се сменя представянето на съдържанието съобразно индивидуалните нужди.

В параграф III.2. се описват новите технологии за интеграция на хората в неравностойно положение. Традиционните методи в образователните процеси през последните десетилетия показват все-повече недостатъци, което отваря пътя за навлизане на нови методи и технологии в съответствие с развитието на науката и техниката. Така се появява необходимостта от провеждане на обучение от разстояние, използвайки усъвършенстващите се непрекъснато комуникационни и информационни средства. Появата на компютрите даде тласък в развитието на електронното обучение, адаптирайки се към възможностите на съответните компютърни поколения. С появата на компютърните обучаващи системи (КОС) и автоматизираните системи за обучение (АСО) се въведе нов подход в организацията и провеждането на образователните процеси. Появата на мрежовите структури и най-вече на Интернет постави електронното компютърно обучение на съвсем нови основи. Така WEB-базираното обучение утвърди нова методология за получаване на знания и постави университетското и професионално обучение на съвременно ниво. Разработени са различни програмни среди за изграждане на системи за дистанционно обучение (ДО), като Blackboard, Moodle, eLSe и др. Информационните и обучаващи системи са резултат от новите технологии и най-вече чрез Интернет. Така контакта между преподавател и обучаем може да се осъществи чрез интерактивно видео, постоянна компютърна връзка или електронна поща. Дистанционната форма на обучение индивидуализира образователния процес.

Параграф III.3. описва предизвикателствата за достъпността в дистанционното обучение на студенти със СОП. Хората в неравностойно положение имат право на равен достъп до информация и обучение. Техните увреждания представляват сериозни препятствия и предизвикателства за техните обучители. Висшето образование е отворено за всеки, който демонстрира възможности и желание да се обучава. Това включва и студентите с различен здравословен статус. Участието им в този процес е

дългогодишно. Но те се нуждаят не просто от достъп до учебните зали, а от познаване, от страна на преподавателите, на техните потребности, на бариерите, които срещат, и начините за тяхното преодоляване. Въпреки бързото развитие на технологиите остават редица трудности/бариери за достъп до онлайн обучение за студентите с определени видове увреждания. Известно е, че с бързите темпове, с които се извършват технологичните промени, с всяка нова вълна технологии се създават и нови проблеми, свързани с достъпа. Новите цифрови технологии бързо променят обществото, включително начина, по който хората си взаимодействат, начина, по който се учат и работят. Съвременното общество е общество, базирано на знания с качествено нова структура, организация и обществени отношения, основани на глобалния достъп и използване на информационни комуникационни мрежи и услуги без национални, географски или други ограничния за обмен на научни, духовни, културни и други постижения.

В параграф III.4. се описва политиката на устойчивост за хора в неравностойно положение в областта на ИКТ. Има много причини хората да страдат от различни степени на увреждания: слухови, ментални, говорни и т.н. При някои са вродени, други са ги придобили чрез заболяване, други са се появили с остаряването и т.н. Някои хора дори не приемат, че имат увреждания, дори ако изпитат определени очевидни ограничения. Всяка личност е уникална. Различните хора имат различни способности, умения, предпочитания и очаквания, които повлияват доколко могат да използват Интернет. От гледна точка на информационните и комуникационните технологии голям брой системи са насочени към процесите за усъвършенстване на знанията и обучението, както и към развитието на организационната компетентност. Пример са системи за управление на човешките ресурси, традиционно залегнали в системите на предприятията, управление на знанията, ориентирано към документацията, платформи за сътрудничество, лесни за употреба системи за управление на съдържанието, като хипертекстови среди и блогове, както и системи за управление на обучението. По този начин служителите използват среда от фрагментирани системи, където всяка система подкрепя определена част от процесите на узряване на знанията и процесите на обучение. ИКТ променя процесите на преподаване и учене чрез добавяне на елементи от жизнеността на учебната среда, включително и създаването на виртуални среди за целта. Новите

технологии дават възможност за сложни съвместни дейности на преподаване и учене, като ги разделя в пространството и времето с безпроблемна връзка между тях. Благодарение на способността си да предложи по всяко време и навсякъде достъп до отдалечени ресурси за обучение, ИКТ е потенциално мощно средство за предлагане на образователни възможности за хора в неравностойно положение, включително хора с увреждания, както и всички други, които от съображения за разходи или поради времеви ограничения не са в състояние да участват в образователния процес на територията на университета или на колежа. Информационните и комуникационни технологии не се разглеждат като една технология. Те са комбинация от хардуер, софтуер, мултимедия и системи за доставка.

Във финалния параграф III.5. се разискват предизвикателствата пред цифровата трансформация в ЕС. Подобно на по-ранни големи технологични нововъведения цифровизацията влияе на начина, по който хората живеят, общуват, учат и работят. Някои работни места ще спрат да съществуват, други ще бъдат заменени, ще бъдат създадени нови работни места, много работни места и промишлени отрасли ще претърпят промяна и ще се появят нови дейности. Поради това инвестирането в цифровите умения на всеки човек през целия му живот е от първостепенно значение. Въпреки че благодарение на цифровата трансформация се откриват много възможности, днес най-големият риск е обществото да не бъде добре подготвено за бъдещето. За да бъде образованието гръбнакът на растежа и социалното приобщаване в ЕС, основна задача е гражданите да бъдат подготвени да се възползват в максимална степен от възможностите и да посрещат предизвикателствата на един бързо развиващ се, глобализиран и взаимосвързан свят. Усилията за реформа продължават всяка година, но въпреки това продължава да съществува трайно разделение между и в рамките на държавите-членки на ЕС, по-специално що се отнася до цифровата инфраструктура и цифровите умения, което препятства приобщаващия растеж. Уязвимите групи са особено засегнати от тази ситуация. В допълнение това, че момичетата не проявяват интерес към изучаването на информационни и комуникационни технологии (ИКТ) и науки, технологии, инженерство и математика (НТИМ), продължава да е очевиден проблем. Това води до загуба на социални и икономически

възможности и до рискове от засилване на неравенството между половете. За образованието могат да бъдат от полза отварянето на класните стаи, опитът от реалния живот и проектите, изпълнявани в реалния живот, както и новите учебни средства, материали и образователни ресурси със свободен достъп. Учащите могат да получат повече възможности благодарение на онлайн сътрудничеството. Достъпът до цифровите технологии и тяхното използване могат да помогнат за намаляване на разликите между учащите, произхождащи от благоприятна и неблагоприятна социално-икономическа среда. Персонализираното преподаване може да доведе до повишаване на мотивацията чрез съсредоточаване на вниманието върху отделните учащи. Напредъкът по отношение на включването на технологиите в образованието обаче остава ограничен. Иновационният и предприемачески дух в образованието и обучението трябва да бъде насърчаван и подкрепян с ясна политическа воля и усилия иновациите да носят ползи за всеки. Необходимо е иновационните практики да се обменят, обсъждат, популяризират и когато е възможно, да се използват по-широко. Концепциите, средствата, методите, процесите, системното мислене и проектирането трябва да бъдат достъпни за работещите в сферата на образованието, които обикновено не са напълно наясно с това какво се изпитва и тества на други места, понякога дори в непосредствена близост. Цифровите технологии имат огромен и до голяма степен неоползотворен потенциал за подобряване на образованието. Основна част от цифровото образование е **да се осигурят справедливост и качество на достъпа и инфраструктурата**. Цифровото разделение има много измерения, но подобряването на достъпа до технологиите и на свързаността за всички деца в системата за образование трябва да бъде отправна точка за намаляването на неравенството и изключването. Освен това трябва да преодолеем различията в качеството на достъпа и на инфраструктурата, тъй като високото качество осигурява по-иновационен и по-удовлетворяващ учебен процес. **Иновациите в образованието и обучението зависят до голяма степен от предоставянето на възможности и свързването на преподавателите.**

Заклучение

По-голямата част от страните на ЕС, правителствата, доставчиците на услуги и потребителите извършват ефективни политически промени, като по този начин целят услугите и подкрепата им към хората в неравностойно положение и техните лични потребности. Р България не е изключение от това. Демонстрираният модел за интегриране и приобщаване на хора в неравностойно положение, според потребностите им, включва Информационно-комуникационните технологии - ИКТ (уеб, интерактивни, облачни, интернет). Този модел създава достъпна среда за ползване на нови методи и технологии от хора със специални образователни потребности чрез адаптация на внедрените технологии, спрямо хората в неравностойно положение и новите модели в дистанционното и електронно обучение.

ИКТ означават нови цифрови технологии (хардуер и софтуер) и разбира се нова надежда за хората с увреждания, отнасящо се за тяхното преподаване и обучение. ИКТ могат да бъдат мощен инструмент в подкрепа на образованието и приобщаването на хората с увреждания. Ресурсите за обучение трябва да се развиват и да отговорят на изискванията на всички хора, включително и на тези в неравностойно положение, чрез преодоляване на традиционните бариери пред мобилността и географското разстояние. Дизайнери и разработчици на ИКТ приложения не трябва да забравят за възможността технологиите да бъдат използвани и трябва да се придържат към съответствието във всички насоки за достъпност в своите приложения.

Резултатите от разработката на дисертационния труд са в няколко групи от предложения за социални политики. Придобиване на умения за управление на различни социални групи в неравностойно положение и сформирание на ефективни обучения за индивидуална работа на хора в неравностойно положение. Приобщаване на хора в неравностойно положение в пригодна, според потребностите им среда и развитие на потенциала на лицата в неравностойно положение чрез получаване на специално образование. Прегледът на новите методи в дистанционното и

електронно обучение, както и възможностите за адаптиране на използваните технологии, ще има положителен принос към постигането на социална кохезия сред лицата, страдащи от СОП, като създаде подходяща среда за тях.

Въз основа на резултатите от изследването могат да се изведат основни препоръки, които биха били от изключително значение за подобряване на социалната интеграция и качеството на живот на хората с увреждания. Някои от тези препоръки включват:

Популяризиране на съществуващия опит: Първата стъпка към подобряване на условията за хората с увреждания е да се популяризира съществуващият опит в сферата на социалните услуги. Това може да се реализира чрез събиране и споделяне на опит и добри практики, и успешни модели за интеграция на хората в неравностойно положение. Тези примери могат да послужат като вдъхновение за други организации и институции, които работят с хора с увреждания.

Разширяване на дейността на социалните услуги: Една от ключовите препоръки е разширяването на дейността на социалните услуги, предоставяни на хора с увреждания. Това включва по-широко обхващане на хората в нужда, разширяване на услугите, предоставяни от организации и агенции, и подобряване на достъпа до тях.

Създаване на допълнителни курсове в областта на информационно-комуникационните технологии специализирани за хора със СОП в студентска среда.

Обучения и проучвания чрез ИКТ: Използването на информационни и комуникационни технологии може да бъде от голяма полза при обучението и изследванията, свързани с нуждите на хората в неравностойно положение. Обученията и проучванията могат да бъдат адаптирани, за да се отговори на специфичните изисквания на хората с увреждания, предоставяйки им по-голяма възможност за развитие и активно участие в обществото.

Прилагане на актуални методи и адаптирани технологии: За да се осигури равен достъп на пазара на труда и възможности за получаване на качествено образование, е от съществено значение да се приложат актуални методи и технологии, които са адаптирани специално за хора със СОП. Това може да включва използване на асистивни технологии, индивидуално подходящи образователни програми и съпровождаща подкрепа.

Прилагането на горе описаните препоръки, ще доведе до значителен напредък към постигането на по-голяма социална кохезия и интеграция за хората с увреждания. Това ще създаде по-справедливо и инклузивно общество, където всеки има възможност да развива своят потенциал и да допринесе към общественото благо.

В резултат от изпълнението на препоръките ще се подобри живота на хората с увреждания, но също така ще се подпомогне по-голямата социална интеграция и равен достъп до образование и работа, създавайки по-справедливо общество и повишавайки качеството на живот на всички граждани.

В период от десет години до Ковид епидемията, в Агенцията за социално развитие „Вижън“, като ръководител на студио „Фото и Видео“ към Творческа къща „Вижън арт“, съм провел над 2200 часа обучение в областта на информационно-комуникационните технологии, видео обработката и видео монтажа. Обучени са над 200 човека в неравностойно положение.

Тяхната продукция може да се види и в ютюб канала на агенцията (<https://www.youtube.com/user/visionvarna/videos>).

През 2023 г. в Агенция „СКИЛ“ (сдружение с нестопанска цел) са проведени 12 часа обучение в областта на компютърните технологии, видео обработката и видео монтажа на хора в неравностойно положение²³, обучени

---

² <https://www.facebook.com/photo?fbid=319252087299096&set=pcb.319253590632279>, последно видян на 06.11.2023 г.

³ <https://www.facebook.com/photo?fbid=319251633965808&set=pcb.319253590632279>, последно видян на 06.11.2023 г.

са 12 човека. Чрез общите усилия на членовете и сътрудниците на Агенция “СКИЛ” се подпомагат хора в неравностойно положение, хора с увреждания, деца и младежи лишени от родителски грижи и такива изпаднали в трайно затруднение.⁴

В продължение на периода ми на работа във Варненския свободен университет „Черноризец Храбър“ са създадени (във видео и аудио формат) лекционни курсове, виртуални свободни училищни курсове, информационни събития, конференции и семинари, интервюта и реклами, които са достъпни и за студенти със СОП (<https://www.youtube.com/c/VarnaFreeUniversity/videos>). Предстои актуализирането на някои от съществуващите видео материали, както и създаването на нови, отнесени до студенти със специални образователни потребности.

Осъществени са ежегодни участия в Националните годишни форуми на Националния алианс за социална отговорност (<https://nasobg.org/natsionalen-forum-2023/#>), в който Варненския свободен университет „Черноризец Храбър“ членува (<https://nasobg.org/spisk/>).

Институции, които могат да се възползват от получените резултати са университети, колежи, училища, социални агенции и структури, фирми и др.

III. ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Научно-приложни приноси:

- Направеният преглед на новите методи в дистанционното и електронно обучение и възможностите за адаптиране на внедрените

---

⁴ <https://skilagency.bg/%d0%ba%d0%bb%d1%83%d0%b1-%d0%b1%d0%bb%d0%b0%d0%b3%d0%be%d1%82%d0%b2%d0%be%d1%80%d0%b8%d1%82%d0%b5%d0%bb%d0%bd%d0%be%d1%81%d1%82-%d0%ba%d1%8a%d0%bc-%d0%b0%d0%b3%d0%b5%d0%bd%d1%86%d0%b8%d1%8f-%d1%81/>, последно видян на 06.11.2023 г.

технологии ще допринесат за постигане на социална кохезия на хора със СОП в пригодна за тях среда.

- Модифицираните учебни материали и изградената виртуална учебна среда в рамките на дисертационния труд дават възможност за осигуряване равни възможности и достъп за всеки студент независимо от индивидуалните различия, което ще допринесе за повишаване възможността за получаване на качествено образование и равен достъп на пазара на труда.
- В резултат на проведените обучителни курсове на хора със СОП, курсистите придобиха умения, които ще допринесат за тяхната по-пълноценна реализация на пазара на труда.
- Препоръките за използване на новите методи и адаптирани технологии за хора със СОП в реална среда ще подпомогнат усъвършенстването на моделите за социално интегриране и спазване на правата на хората в неравностойно положение.

IV. ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ТЕМАТИКАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Павлов, П., Прилагане на ИКТ за преодоляване на неравното третиране при студенти със СОП, e-Journal VFU, 2018, ISSN 1313-7514.

2. Павлов, П., Бежанци с увреждания (Достъп до здравни и социални услуги), e-Journal VFU, 2019, ISSN 1313-7514.

3. Павлов, П., Социалните иновации като ново поколение политики в ЕС, e-Journal VFU, 2023, ISSN 1313-7514.